

nak újra a kettősségek és konfliktusok. Akkor tisztul le minden, akkor nyugszik meg végre, amikor megírhatja az *Egy regény regényét*. Az *Optimisták* folytatása valósul így meg. Amikor megjelenik, ott és akkor találja meg végre az otthon. Ezzel és ekkor oldódik fel az az ellentét, amely élete drámaiságának forrása volt. Mert éppen drámája lesz erkölcsi-politikai tetté: egységük által.

Bosnyák a lényegét kínálja és a dolgok gyökerét tárja fel: azért, mert az embert keresi. Sinkó Ervint, az egyszerűt. Akinek műveit ezután már soha nem tudjuk irodalomnak és még kevésbé irodalomtörténetnek érezni. Hanem „csak” cselekvést jelentő emberi szónak. (*Forum*, 1975.)

TORDAI ZÁDOR

Domonkos István: Redőny

Domonkos István kisp prózái először a hozzánk is nagy példányszámban eljutó újvidéki Képes Ifjúságban jelentek meg. A kiváló költő az újságműfaj szűk keretei között is a lehetőleg próbálja: két-három flekken úgy fogja egybe a világot — főképp a vajdasági életet —, hogy a lírai hangvétel mögül is mindig a valóság, az életes helyzet lássék. Nem szokásos újságcikket, a rotációs lappal napok után el-sárguló-megsemmisülő szokvány riportot fogalmaz. A riporteri barangolás nála a bensőben már régóta hordozott — majdan tán verset is előhívó — élményvilág, például egyetlen hangulat megszólaltatója: a külső látvány, a történés, a valódi léthelyzet csak alkalom, hogy az író-riporter önmagáról és a körülötte levő világ dolgairól vallhasson. Nem oly áttételesen, ahogyan azt verseiben a képei, vershely-zetei mögött megbúvó áttételes beszédben tette, hanem a legnagyobb, olvasói által is követhető nyíltsággal.

Domonkos István cikkei, lírai áttünésekben sem szegény „riportjai” mégsem az újságműfaj, a napi igényeket kiszolgáló tájékoztatás felől közelíthetők meg. Minden írás, mert költő írta, túlmutat önmagán: amellet, hogy feltárja a napi történelmet, s a vajdasági valóság ezernyi problémájáról, a vándormunkások hontalanságáról, a magánereből megvalósított kisparaszti gazdaság gépesítésének nehézségeiről, a ki-halásra ítélt mesterségekről, a meggazdagodás különféle fortélyairól, és a kívülállás amott sem ismeretlen, kártékony módozatairól beszél, s egyben Domonkos életesz-ményét, művészetértelmezésének sarkalatos pontjait, kivallott egyszemélyű igazsá-gát is mutatja. Rajzolja a verseskönyvek háttérét. A könnyen olvasható, némelyütt tán szórakoztató írások a metaforák és lírai ihletésű mondatok környezetében első pillantásra nem többek egy jól fogalmazó, az átlagosnál érzékenyebb író napi pen-zumainál. Folytatásra váró, mindig csak megkezdett, de végig sohasem vitt gondola-tok, melyeket az objektív látás-közelítés módszerével csak szociográfiában, tanul-mányban lehet pontosan kifejezni. És mégis: a versek háttéréül szolgáló lírai mögöt-tesre, a valóságélmények ily irányú toborzására utalnak. Ezek a költői életműhöz is nélkülözhetetlen „adalékok” a riportertakon kezdenek beszívároggni az életműbe: egyrészt aktuális, nagy közönséget tájékoztató „lírai” híryanagként (kimondásuk elsősorban a tárca jellegű novellákban, riportokban valósul meg), és az elsődleges élményt csak nyomaiban követő, de az esztétikai szféra legkülsőbb köreiből is arra visszakövetkeztethető versként.

A költő kisp prózáiban sohasem veszi fel a megközelíthetetlen-megcáfolhatóan ember pózát. A vágyott életteljesség itt is a költeményekben már tapasztalt totalitás-igénnyel találkozik. A „hontalan”, munkakörülményei folytán hazájából elvándorolni kénytelen ember — éppen a kivetettség, a napi kenyér máshonnani előteremtése miatt — sűrítetten éli a valóságot. Kibillentett helyzete, a munkakörülmények kap-

csán hol növekvő, hol az abszurd tagadás leple alá búvó társadalmi aktivitása, a vándorlét tarthatatlanságát napi gondként megélt élettapasztalata nem elég arra, hogy a társadalmi mozgások és kényszerű változások miértjei felfedhetők legyenek, de a tünet szintjén figyelmeztetnek. Domonkos ezt a nagy vonalakban hiteles tünet-sort éppen a gyökereinél ragadja meg: az itthon maradt családtagok, a „kölcsonbe adott” gyermek, az elfeledett, nélkülözésekre, szenvedésekre kárhoztatott feleség vallomások monológja, a hazulról írt vagy éppen távolba-idegenbe küldött levél döbbenetes képet rögzít. Benne nemcsak a külhoni élet és a menni kénytelenek élet-és gondolkodásmódja, életkultúrája tükröződik, hanem az öngazgató társadalom, a helyi (falusi, sőt a család kötelékén belüli) kisközösség gondja is. Az árváltozás rémülete, az itt-ott fejét fölvető korrupció, a tunyaság-lustaság és a hamis illúzióval kívülről szépnek látott vajdaság (*A végtelen tenger főfőhár hullámain*) munkás életekkel (*Hát így . . .*), a szegénységesség kivallásával (*Rózsika hazajött*), a hivatástudat és szorgalom élelformáló hatásával (*„Az én feladatom”*) keveredik.

Domonkosnak nincsenek illúziói: a csak látszatokból táplálkozó lelkesültség és a rózsaszínlátás a riportert nem vakítja. Amikor a nagy szegénységben él, sokat szenvedett falusi öregasszonyt bemutatja, egy kicsit ezt az életformát megkérdőjelező, Angliából hazatért, egyetemet végzett lányának is igazat ad. Amikor meg a szellemileg elmaradott gyermekek tanításában gyönyörét-élethivatását megélt fiatal tanítónő mindennapjaiban kalauzol, a magányból való kitörés, az emberi (személyi, házastársi, baráti) kapcsolat szükségességére is utal. Sokkal összetettebb a világ, és azt bonyolultságában híven követő riporteri álláspont, mintsem hogy az igazságnak csak egyik — tán éppen a köznapibb, s ezáltal hivalkodóbb — sarka lássék! A kisprózák: novellisztikus riportok, találékonyan váltogatott műformák (levél, monológ, lírai helyzetkép, portré) szociografikus hitelét az *ars journalist* igazságkereső szenvedélye biztosítja. A törpe én magamutogatása, a föltörékvő gazdagok túlkapásai, egyszerűval: az emberhez méltatlan élet ellen az újságírónak mindig van vétője.

Végl László, a költő egyik legjobb értője, Domonkos István és Tolnai Ottó verseit vizsgálva, Lukács György pontos meghatározását hozta fel példának. „Marx valóságfogalma nem esik össze a ténylegesen adott, a véletlennel, az esetlegessel telített közönséges valóság fogalmával.” „A romantikus vágyódás lényege tehát az — és most már Végl eszmefuttatásával folytatjuk —, hogy az individuum saját forradalmi logikájánál felülmúlja a »ténylegesen adott«, közönséges valóságot”. A korábbi nagy versekben (*Az élet az a német város; Kislányom: Görögország; Kormányeltörésben*) tehát — bármily furcsán is hangzik — a művészet a nagy, az esztétikai szféra az elragadó, nem a belőlük kiolvasható, nyomról nyomra követhető valóság. A *Redőny* sokszor csak nagy általánossággal fogalmazó, de mindenütt az életismeret szükségességét hirdető kisprózái — itt elsősorban a szociografikus céllal íródott cikkekre, és nem a társművészeteket esszéivel megvilágító lírai hangú kinyilatkoztatásokra gondolok —, ezeknek a verseknek „alájátszanak”, kiegészítő napi szükségből táplálkozó szerepük okán is a Domonkos István-i életmű szerves részei. „Csak” a hétköznapi, az itt-ott megkérdőjelezhető, „ténylegesen adott” valóságot mutatják, hogy a művészi teremtő erő ki tudja mily pártatlanul megléigésítve, versképző-esztétikumelőhívó erővé válhassanak. Szerencsés esetben a kis terjedelem sem gát s ilyenkor már önmagában is észrevehető az ily fajta átalakulás. (*A négy hangya.*)

A szerteágazó témájú cikkek közül még kiemelendők a társművészeteket (leginkább képzőművészeteket és munkáikat) tárgyaló esszék. Az író egyik lírai riportjában a *Díszítőkövekben* már a művészsors nagyszerűségét ünnepli, ugyanakkor buktatóira és veszélyeire is figyelmeztet. Az újvidéki piacon díszítőköket áruló, a szépre, formára, színre érzékeny huszonéves fiatalemberbe már „belelátja” a jövő művészt, s hobija abbahagyására ösztönzi; nehogy a kiváló festő, az éhhalálra kárhoztatott Nagypáti Kucak Péter sorsára jusson. Ez a féltés, a művészettől való ilyes eltávolítás, a kiválasztottak sorsát érzékelő gyöngédség, a tárlatokat, életműveket közelítő esszékben megértéssé, gondolatpárhuzamok előhívójává alakul. Domonkos nem képzőművészeti kritikus: esszéiben a művész világát belülről közelíti meg, s egyben a művészet hitét és saját szépségeszményét hirdeti.

Amikor Vladimir Veličković egyik képéről azt írja, hogy az „... áldozat megcsonkított teste előttünk fekszik az éj fekete milliméterpapírján” és Koliger Károly grafikai lapjait „képzeletünk korcsolyapályáinak” nevezi, tulajdonképpen verset ír. (Egyébként a képzavarok ezekben az írásokban a legszembetűnőbbek, például „Művészetének motorja, a színek funkciójában való kétely, a vásznak kényes-szészélyes: tündereit a tudat rácsai mögött tartja...”). A vonal igazságát hirdető B. Szabó György, a Fruška Gora-i dombokat vászonra vivő *Homonai Pál*, a lila zuhanásokat festő *Maurits Ferenc*, a kisimított ráncokat formázó *Almási Gábor*, a Tisza-parthoz hűséges *Dobó Tihamér*, a lendvai festő és szobrász *Király Ferenc*, és a konstruktivista *Baráth Ferenc* művészete — egyáltalán, a publicisztikai-lírai riportoktól különválasztható esszék, külön könyvet érdemeltek volna. A művészeti jellegű írások — ha lírai kiállításbeszámolókról, baráti megközelítésekről van is szó — megbontják az összképet. Egy-egy másfajta, nem túl érdekes írás is elmaradhatott volna (*Unalom, Bazooka, Muravidéken*).

Domonkos István jegyzetei, valóságot magukba fogó lírai eszmefuttatásai e könyvvel kiléptek a rotációs papír adta gyors felejtésből. A *Redőny* a külvilágtól elzárt, a fizikai és szellemi munka különbözőségén töprengő író lelkiismereti leltára. A világból való kivonulás, a romantikus vándorélmény e pár flekkes írásokban nagyon is röghöz kötött: a címadó tárcában főszereplővé előléptetett csőszerelő munkásért van itt minden! Domonkos István magánemberi etikája így válik társadalmi tényezővé, publicisztikája így a saját írói munkáján túlmutató közösségi vizsgálódássá. (*Forum, 1974.*)

SZAKOLCZAY LAJOS

Zappe László: Cseres Tibor

Cseres Tibor eddigi életműve jóval izgalmasabb felfedező utat kínál az elemző-feldolgozás számára, mint azt a felületes szemlélő gondolná. A sokat emlegetett — és vitatott — „egykönyvűség” problémája például nemcsak az írói készség és alkalom nagy találkozásának alkotáslélektani vonatkozásait foglalja magában, de sokat megmagyaráz egy sajátos helyzetű prózáiró-nemzedék — az úgynevezett „derékhad” — művészi-emberi útjából is. A *Hideg napok*, a közvetlen műelemzés tanulságain túl, 1945 utáni prózáinkban elfoglalt helye és jelentősége révén a magyar regényfejlődésre nézve is következtetésekkel szolgálhat. Az író új prózai kifejezésformákhoz való viszonyának vizsgálata — nyelvi-poétikai szempontból — szintén elhanyagolhatatlan eleme az irodalomtörténeti igényű pályaképnek. A sematizmus-hullámtól a nemzeti önvizsgálatig sorolhatnánk még a kérdésköröket, amelyeknek akárcsak részleges feltárása is érdekfeszítő szellemi feladatokkal és élményekkel kecsegtet.

Ez a kismonográfia hagyományos módon a forma—tartalom viszony alakulását. kíséri szemmel Cseres műveiben. Zappe László azonban módosít valamit a bevett. eljárási sémán. A tartalomtól többnyire az írói világszemlélet mindenkori meghatározó minőségjegyeit igyekszik fölmutatni; míg a formát, a prózai alakítást — hol következményként, hol korrelatív jelenségként — a szemléletben kifejeződő művészi-ideológiai tudatosság fokához méri. Ebből következik, hogy a pályarajz hangsúlyai elsősorban az élmény és írói egyéniség konfrontációira, s azoknak is: inkább a művek tartalmi rétegében megnyilatkozó jegyeire tevődnek át. Nyilvánvalóan bizonyítja ezt Zappe a „derékhad” sommás jellemzésével is: pályájukat